VALOAREA TEORETICO-PRACTICĂ A IDEILOR LUI J.J. MONTESQUE PRIVIND NECESITATEA ȘI ESENȚA SEPARAȚIEI PUTERILOR ÎN STAT

THE THEORETICAL-PRACTICAL VALUE OF THE IDEAS OF J.J. MONTESQUIEU CONCERNING THE NECESSITY AND THE ESSENCE OF SEPARATION OF POWERS IN THE STATE

Ion JECEV, dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: Stated by John Locke, the theory of the separation of powers is finalized and comprehensively explained by Montesquieu (Charles-Louis de Secondat, born in 1689) in the famous work "About the spirit of the laws" (1748).

He was the one who developed the theoretical construction, which remained a classic, of the separation of powers in the state.

That is why it is necessary to look first at the main ideas to be included in this piece of work, which consecrated the author as being the father of the classical theory of the separation of powers in the state.

The main differences in Locke and Montesquieu's conceptions consist in the structure and the status of the branches of state power.

Being a supporter of the progressive movement since then, the French thinker Montesquieu has argued for the need to organize political power, based on the principle of separation of powers in the state, starting from the imperative of protecting the person's freedom, of the citizen.

Keywords: *Power, state, separation of powers, political institutions.*

Enunţată de către John Locke, teoria separaţiei puterilor este definitivată şi explicată pe larg de către Montesquieu (Charles-Louis de Secondat, născut în 1689) în celebra lucrare „Despre spiritul legilor" (1748) [8, p.266]. Anume el a elaborat construcția teoretică, rămasă clasică, a separației puterilor în stat [19, p.14].

De aceea se impune să observăm mai întâi principalele idei ce se desprind din această lucrare, care l-a consacrat pe autor ca părintele teoriei clasice a separaţiei puterilor în stat.

Diferențele principiale în concepțiile lui Locke şi Montesquieu constau în componenţa şi statutul ramurilor puterii de stat. Fiind un adept al mişcării progresiste de atunci, gînditorul francez Montesquieu a argumentat necesitatea organizării puterii politice, pe baza principiului separaţiei puterilor în stat, pornind

de la imperativul protejării libertăţii persoanei, a cetăţeanului. În concepţia lui Montesquieu totul se învîrte în jurul ideii de libertate, de protejare a acesteia. Întrebîndu-se ce tip de instituţii poate să protejeze mai bine libertatea politică a indivizilor, el arată că acest lucru poate fi realizat numai în acel sistem în care puterile sunt separate şi pot să se limiteze (să se împiedice) reciproc [10, p.129-136]. Autorul face o distincţie între libertatea filozofică a omului ce constă „în exercitarea voinţei sale sau cel puţin în opinia ce o ai că îţi exerciţi", şi libertatea politică ce constă „în siguranţa ce o ai sau cel puţin în opinia că ai această siguranţă" [16, p.299].

Într-un context social-politic în care prindea contur tot mai mult ideea potrivit căreia instituţiile politice şi sociale nu se justifică decît în măsura în care ele protejează interesele şi garantează drepturile individului, Montesquieu conchide că „într-un stat, adică într-o societate în care există legi, libertatea nu poate consta decît în a putea face ceea ce trebuie să vrei şi de a nu fi constrîns să faci ceea ce nu trebuie să vrei" [7, p.193]. Cu alte cuvinte, aşa cum spune şi Montesquieu, prin libertate se înţelege dreptul de a face tot ceea ce îngăduie legile. Cu o condiţie însă: legea să nu fie tiranică. Ori, în sistemul confuziei puterilor legislative şi executive, legea era tiranică faţă de popor, care nu beneficia de libertate politică [1, p.28]. Această libertate politică poate fi văzută atît în raport cu drepturile cetăţenilor, cît şi în raport cu sistemul organelor de stat. El recunoaşte existenţa libertăţii politice doar în guvernămintele moderne, ignorînd existenţa ei în aristocraţii şi democraţii. Filosoful Montesquieu adaugă că există o experienţă veşnică: orice om înzestrat cu putere este înclinat să abuzeze de ea şi că el merge mai departe aşa pînă ce dă de graniţe. Însăşi virtutea are nevoie de îngrădiri. În temeiul acestor considerente el formulează soluţia sa originală: „pentru ca să nu se poată abuza de putere, trebuie, ca prin natura lucrurilor, o putere să oprească altă putere" [15, p.110]. Este clară intenţia celebrului autor, el vrea să atace regalitatea şi pentru aceasta face o substituţie vicleană: identifică instituţia regalităţii, dotată cu puterea de stat în triple ipostaze (legiuitoare, executivă, judecătorească, de altfel destul de delimitată de propriile reglementări), cu omul-rege ce o întruchipează pentru o vreme [4, p.197].

După părerea autorului Barbu Berceanu acest principiu de pornire, că o putere trebuie îngrădită de altă putere, apare ca o variantă nouă a principiului „divide şi impera" creat şi cultivat pe parcursul secolelor. Pînă atunci acest principiu a fost folosit în interesul conducătorilor politici, iar Montesquieu primul a propus ca acest principiu să fie folosit în slujba dreptului, a democraţiei, a cetăţeanului. [1, p.28-29].

În dezvoltarea teoriei sale, Montesquieu afirma că Anglia este singurul stat a cărei constituţie are ca scop principal libertatea politică. Prezentînd constituţia Angliei, Montesquieu pornea de la constatarea unui număr determinat de func-

ţii statale, de feluri de autorităţi, pe care le numeşte puteri. După părerea lui, în cadrul fiecărui stat există trei puteri şi fiecărei dintre ele corespund anumite organe, ceea ce a dus la consacrarea unui sistem întreg sub numele de principiu al separaţiei puterilor [16, p.292]. Deşi Montesquieu foloseşte termenul de „puteri" el are în vedere funcţii distincte (ansamblu de atribuţii sau prerogative specializate), distribuite unor organisme distincte şi care acţionează în mod separat unul faţă de altul. Şi anume pentru ca libertăţile individuale să nu fie nesocotite, puterea politică trebuie divizată între mai multe puteri (de această dată Montesquieu utilizează noţiunea de „putere" în sensul de „organ"), astfel încît o putere să se opună celeilalte şi să creeze în locul unei forţe unice, un echilibru de forţe. Prin faptul că suveranitatea se exercită de mai multe organe care au acelaşi interes ca atribuţiile să nu fie încălcate de celelalte organe ale statului, ce asigură aplicarea strictă a legilor şi respectul libertăţilor individuale. Aceste trei organe se prezintă în funcţie de specificul puterii ce le este încredinţată, deosebirile ţinînd doar de modul de constituire, de durata activităţii şi de statut. Şi, deci, rezultă că în fiecare stat există trei feluri de puteri: puterea legislativă, puterea executivă, privitoare la chestiunile care ţin de dreptul ginţilor şi puterea executivă privitoare la cele care ţin de dreptul civil.

În virtutea celei dintîi –remarca Montesquieu – principele sau autoritatea face legi, le modifică sau le abrogă pe cele existente; în virtutea celei de a doua, declară război sau încheie pace, trimite sau primeşte solii, ia măsuri de securitate, preîntîmpină năvălirile; în virtutea celei de a treia pedepseşte infracţiunile sau judecă litigiile dintre particulari. „Pe aceasta din urmă o vom numi putere judecătorească, iar pe cealaltă pur şi simplu putere executivă a statului" [7, p.195].

Puterea legislativă este reprezentată de Adunarea poporului sau a reprezentanţilor lui. Montesquieu menţionează că participarea poporului prin intermediul reprezentanţilor săi este singura soluţie posibilă în statele mari şi în acelaşi timp recomandabilă pentru că reprezentanţii sunt mai capabili, mai competenţi decît cei care i-au ales. Aceşti reprezentanţi trebuie să fie aleşi pe regiuni, dar fiecare dintre ei trebuie să reprezinte întreaga naţiune. Ei trebuie să fie aleşi pe baza votului universal. Adunarea, la rîndul ei, este chemată să elaboreze legi şi să verifice buna aplicare a lor. El totuşi menţiona faptul că pe lîngă camera reprezentanţilor trebuie să mai funcţioneze o cameră a „oamenilor distinşi prin naştere, prin bogăţie şi prin onoruri", căci dacă aceştia ar fi amestecaţi cu ceilalţi cetăţeni ..., libertatea comună ar fi sclavia lor şi ei nu ar avea nici un interes să o apere, pentru că majoritatea legilor ar fi în prejudiciul lor [16, p.293-294].

De aici reiese că Montesquieu aderă la ideea unui organ legislativ bicameral, ceea ce era determinat atît de dezvoltarea istorică, cît şi de necesitatea practică. Fiecare dintre aceste camere împiedică hotărîrile celeilalte, neadmiţînd reglementarea prin intermediul legilor a relaţiilor doar a unor stări sociale.

Practica executivă de stat trebuie să aparţină, după Montesquieu, unui monarh, unei persoane fizice independente de puterea legislativă, mai bună pentru a face faţă realităţilor de moment şi funcţiilor administrative, tot aşa cum caracterul colectiv e mai propriu funcţiei legislative, căci dacă puterea executivă ar aparţine unui colectiv ales din cadrul adunărilor, argumentează Montesquieu, nu ar mai fi separare a puterilor, aceeaşi persoană luînd parte la exercitarea şi a unei puteri şi a celeilalte [11, p.69].

Afirmînd necesitatea separaţiei celor trei ramuri ale puterii de stat, Montesquieu determina mecanismul interacţiunii între ele şi sistemul de „balanţe şi contrabalanţe", acest fapt manifestîndu-se în special în intervenţia sau „participarea" unei puteri în înfăptuirea celeilalte. Astfel, de pildă, puterea executivă fixează momentul convocării corpului legislativ şi durata sesiunilor sale „în raport cu împrejurările pe care ea le cunoaşte".

De asemenea, puterea executivă trebuie „să ia parte la legiferarea prin dreptul său de veto; altminteri, ea va fi curînd deposedată de prerogativele sale". Monarhului – care deţine dreptul de veto, în virtutea căruia se poate împotrivi voinţei puterii legislative (în ipoteza în care aceasta ar adopta o lege tiranică) – îi este interzis să ia parte la legiferare, adică să statueze.

În schimb, puterea legislativă, deşi nu ar trebui să aibă, la rîndul ei, dreptul de a ţine în loc puterea executivă, căci activitatea executivă fiind limitată prin natura ei, este inutil de a o îngrădi, are dreptul şi trebuie să aibă împuternicirea de a examina în ce chip au fost puse în aplicare legile pe care le-a făcut ea [7, p.202-204].

Cît priveşte raportul dintre cele două puteri trebuie de observat că cea executivă este permanentă, în timp ce cea legislativă funcţionează anumite perioade de timp, după cum puterea executivă o întruneşte sau îi opreşte activitatea. Explicaţiile lui Montesquieu sunt contradictorii privind această problemă, şi anume, adunarea legislativă nu trebuie să funcţioneze permanent nu pentru că este incomod ca ea să se întrunească mereu şi nici pentru faptul că ea, întrunită permanent, „ar ocupa prea mult puterea executivă", însă dacă puterea executivă nu ar avea dreptul să împiedice adunările, ele ar fi despotice [16, p.295-296].

Totodată, el mai menţionează că puterea legislativă poate ancheta şi pedepsi pe miniştri, dar nu poate face acest lucru în privinţa monarhului. Apoi, spune Montesquieu, puterea legislativă nu poate să judece. Puterea executivă trebuie să ia parte la legiferare prin dreptul ei de veto.

Potrivit concepţiei lui Montesquieu, corpul legislativ fiind format din două părţi, una va încătuşa pe cealaltă prin dreptul lor de veto, iar amîndouă vor fi frînate de puterea executivă, care va fi frînată ea însăşi de către cea legislativă.

Spre deosebire de John Locke, care afirma, că în mod obligatoriu este necesar să fie separată numai puterea legislativă, Montesquieu considera inadmisibil

concentrarea în aceleaşi mîini a două ramuri ale puterii de stat [16, p.26]. Atunci cînd în mîinile aceleiaşi persoane sau ale aceluiaşi corp de aleşi se află întrunite puterea legiuitoare şi puterea executivă, nu este libertate, deoarece, se poate naşte teama ca acelaşi monarh sau acelaşi Senat să întocmească legi tiranice pe care să le aplice în mod tiranic. Subliniind că nu este libertate dacă puterea judecătorească nu este separată de puterea legislativă şi cea executivă, Montesquieu arată că dacă ea ar fi „îmbinată cu puterea legislativă, puterea asupra vieţii şi libertăţii cetăţenilor ar fi arbitrară, căci judecătorul ar fi şi legiuitor. Dacă puterea judecătorească ar fi îmbinată cu puterea executivă, judecătorul ar putea avea forţa unui opresor" [7, p.196].

Puterea judecătorească, spune Montesquieu, este în oarecare măsură „nulă", fapt explicabil prin aceea că se mărgineşte la aplicarea legii, că ea nu formează un corp permanent, ce se constituie din judecători desemnaţi prin lege, pe scurte perioade de timp şi anume şi din aceeaşi categorie socială cu cei pe care îi judecă, pentru ca aceştia să nu aibă impresia oprimării. Participarea cetăţenilor la judecată, în viziunea lui Montesquieu, era posibilă numai în materia criminală, şi în materie de delicte politice şi de presă. Considerînd că cei mai mari sunt supuşi invidiei, Montesquieu apreciază că ei trebuie judecaţi tot de mari, practic ca miniştrii de Senat [16, p.295-296].

Montesquieu contestă, însă, puterii legislative dreptul de a judeca dregătorul investit cu atribuţie de a apăra legea. Ca atare, „examinarea" modului de aplicare a legilor nu are o finalitate sancţionatorie. „Oricare ar fi însă această examinare – spune Montesquieu – corpul legislativ nu trebuie să aibă puterea de a judeca persoane şi, ca atare conduita celui împuternicit să pună în aplicare legile. Persoana lui trebuie să fie inviolabilă, căci, fiindu-i necesară statului pentru ca corpul legislativ să nu devină tiranic, din momentul în care ar fi acuzată sau judecată, nu ar mai exista libertate".

Doctrina constituţională şi de drept administrativ, precum şi practica guvernării, au corectat această teză, menţionînd inviolabilitatea Monarhului, potrivit principiului că „Regele nu poate greşi", dar prevăzînd instituţia responsabilităţii miniştrilor pentru actul de guvernare al Monarhului, întemeiată pe cerinţa contrasemnării de către membrii Guvernului a anumitor acte ale acestuia [5, p.113-114].

Studiind raportul dintre puteri şi văzînd cum puterile se limitează s-ar părea că la un moment dat mecanismul statal ar trebui să ajungă la un punct mort, adică la blocaj, inacţiune. [12, p.36-39] Dar această afirmaţie are mai mult un caracter teoretic, în practică însă „datorită mersului necesar al lucrurilor, puterile sunt silite să funcţioneze de comun acord" [14, p.239]. Desigur, deoarece aceste trei puteri sunt ipostaze ale puterii de stat, un eventual dezacord dis-funcţionează sistemul de stat şi îl ruinează [4, p.197]. Deci, separaţia puterilor trece nu într-o

separare pură, ci şi în relaţii de colaborare. Totuşi, în „L'Esprit des Lois" ideea de colaborare este puţin umbrită, Montesquieu acceptînd că „totul ar fi pierdut dacă acelaşi om sau acelaşi corp de fruntaşi fie ai nobililor, fie ai poporului, ar exercita aceste trei puteri" [16, p.290].

În lucrarea „Metafizica moravurilor" publicată în 1797, filosoful german Immanuel Kant construieşte după modelul lui Montesquieu un sistem al puterilor în stat care, deşi separate, cooperează una cu alta. Filosoful german consideră că „fiecare stat" include în sine trei puteri, adică voinţa unificată universal într-o întreită persoană: puterea suverană (suveranitatea) în persoana legislatorului, puterea executivă în persoana conducătorului şi puterea judecătorului. Cele trei puteri se află la baza constituirii şi funcţionării statului: ele decurg – spune Kant – din existenţa socială „fiind raporturi ale voinţei poporului" [6, p.94]

În opinia autorului Barbu Berceanu, care a studiat principiul separaţiei puterilor în opera lui Montesquieu, acesta înglobează mai multe principii, fiecare de altă valoare şi cu altă sferă de aplicare. El consideră că înţelesurile sintagmei sunt:

1. Principiul suveranităţii întregii naţiuni prin participarea tuturor subiecţilor de drepturi.
2. Principiul separării dintre funcţiile politice, constituite (legislativă, executivă, judiciară) şi anume cea judiciară prin definiţie lipsită de orice putere politică.
3. Principiul separării organice a treptelor ierarhice ale puterii de stat în virtutea căruia se consacră separarea legislaţiei de execuţie, adică a atribuţiilor cu caracter principal de cele cu caracter individual.
4. Principiul separării atribuţiilor forţelor de represiune.
5. Principiul divizării muncii – o separare între puterea legislativă şi executivă.
6. Principiul privilegierii elitelor şi a menţinerii drepturilor cîştigate, în virtutea căruia Montesquieu justifică Senatul.
7. Compromisul dintre mai multe clase sociale [1, p.33-34].

În opinia noastră, este important de menţionat, că teoria separaţiei puterilor a lui Montesquieu nu se limitează doar la separaţia celor trei ramuri ale puterii de stat şi demonstrarea pericolului concentrării lor în aceleaşi mîini, dar autorul de asemenea face referinţă şi la pericolul legat de independenţa exagerată a ramurilor puterii de stat. El demonstrează, la ce poate duce necoordonarea acţiunilor din partea puterilor. În acest sens, Hegel afirma, că independenţa puterilor obligatoriu dă naştere la lupta între ele, în urma căreia va dispărea statul sau unitatea acestuia va putea fi păstrată prin cîştigul uneia dintre ele [13, p.310].

Este important de menţionat, că sistemul de „balanţe şi contrabalanţe" elaborat de Montesquieu nu conţinea un mecanism de rezolvare a conflictelor posibile

apărute între ramurile puterii de stat. Neevidenţiind nici un centru de coordonare, Montesquieu considera, că puterile echilibrîndu-se reciproc, pot găsi prin aceasta soluţia la conflictele apărute.

De asemenea trebuie de subliniat, că separaţia puterilor afirmată de Montesquieu nu este o simplă separare a funcţiilor între organele statului, dar este mai degrabă o separare a forţelor politice în numele libertăţii. El scria, „că aceasta este o sarcină grea, deoarece pentru a constitui o conducere echilibrată, trebuie de ştiut cum de combinat puterile, de a le reglementa, de a le pune în acţiune, adică ca puterile să se echilibreze reciproc, evitînd supremaţia uneia dintre ele; aceasta este o astfel de artă a legislaţiei, care rar se poate realiza, şi care rar permite realizarea precaută" [16, p.215].

Unii autori consideră că la formarea teoriei separaţiei puterilor, Montesquieu a fost inspirat din organizarea statelor europene moderne şi în special din monarhia constituţională engleză, în care el vedea un model de formă de guvernare echilibrată. Vian, autorul tratatului, dedicat biografiei lui Montesquieu afirmă că doctrinele lui politice au fost alcătuite pînă la venirea lui în Anglia. Dacă vom analiza ordinea politică, existentă timp de două secole în Franţa, atunci putem concluziona, că teoria separaţiei puterilor în esenţă exprimă ordinea, cîndva existentă în patria autorului.

Recunoscut ca unul din fondatorii ştiinţei politice, Montesquieu realizează prin „L'Esprit de Lois" o adevărată revoluţie intelectuală, schimbînd în profunzime abordarea şi analiza problemei. De aici înainte nu va mai fi vorba de a discuta dreptul de a guverna din punct de vedere moral sau metafizic, ci de a analiza faptul guvernamental în realitatea concretă.

Succesul operei „L'Esprit de Lois", imediat după publicarea ei la Geneva în 1748, influenţa exercitată în Europa şi răsunetul ce l-a avut în Anglia şi în S.U.A. [2, p.55] fac din lucrarea aceasta una din creaţiile ce au marcat cel mai bine spiritul secolului [18, p.34]. Doctrina lui Montesquieu are, deci, cu toate inexactităţile sale, meritul de a fi atras atenţia asupra unui principiu care a devenit fundamental pentru constituţiile moderne [3, p.102].

Teoria separaţiei celor trei puteri în stat a revoluţionat gîndirea şi practica politică a statelor lumii de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi a generat un proces de reînnoire constituţională atît în Europa, cît şi în America de Nord [5 p.119]. În acest sens, constituţiile determină acea organizare, pe baza căreia se dezvoltă şi există societatea şi statul, precum şi fixează cele mai importante şi esenţiale principii ale acestei dezvoltări [16, p.29-30]. Iată de ce teoria lui Montesquieu fiind apreciată a fost transformată într-un principiu constituţional al separaţiei puterilor în stat. Succesul teoriei se datora faptului că oferea o alternativă la guvernarea absolutistă şi o pavăza împotriva tiraniei guvernanţilor. Clasa socială cea mai interesată în consacrarea şi generalizarea principiului separaţiei puterilor

era burghezia. Beneficiarii aplicării şi respectării separaţiei şi independenţei celor trei puteri erau cetăţenii fiecărui stat, aceştia văzînd în teoria lui Montesquieu garanţiile propriei libertăţi politice.

La momentul apariţiei lucrării, continentul european nu era însă suficient de pregătit în ansamblul său pentru a instituţionaliza principiul separaţiei puterilor în stat. Realitatea politică cea mai apropiată de esenţa teoriei lui Montesquieu era sistemul de guvernare din Anglia. De aceea, în această ţară nu s-au făcut demersuri speciale pentru racordarea procesului de guvernare la sistemul separaţiei puterilor, preconizat de filosofii Locke şi Montesquieu. În afară de aceasta, instituţionalizarea principiului separaţiei puterilor se lovea de rezistenţa monarhiei absolutiste. Singura modalitate de consacrare a separaţiei puterilor era revoluţia, mişcarea socială pentru care Europa nu era încă destul de pregătită.

În schimb războiul de independenţă cîştigat de coloniile engleze din America de Nord în 1776, în urma căruia acestea s-au desprins definitiv de Imperiul britanic, a permis ca noile state să-şi făurească sistemul politic potrivit teoriei separaţiei puterilor. Fostele colonii britanice Massasuchetts, Maryland, New Hampshir, Virginia, North Carolina ş.a. au inclus dispoziţii privind drepturile omului şi o clară separare a celor trei puteri. În acest sens, poate fi menţionat art.4 din Constituţia noului stat Carolina de Nord, adoptată în 1776, potrivit căruia puterea legislativă, executivă şi puterile judecătoreşti supreme ale guvernămîntului trebuie să fie separate pe veci şi distinct una de alta. Un text identic se află în art.6 din Constituţia statului Maryland.

Fondatorii Constituţiei S.U.A. s-au inspirat nu numai din opera politică şi filosofia europeană, dar şi din tradiţiile de autoguvernare ale fostelor colonii engleze. Astfel ei au pus bazele unui sistem politic, a cărui vigoare nu a fost afectată de trecerea timpului. Constituţia S.U.A., adoptată în 1787, a stabilit o separare rigidă a celor trei puteri şi o independenţă strictă între acestea. În acest sens, James Madison a precizat că „acumularea tuturor puterilor, legislativă, executivă şi judecătorească în aceleaşi mîini, fie a mai multora, fie ereditară, prin cucerire sau prin alegere, poate în mod just să fie considerată ca o veritabilă definiţie a tiraniei". Aceeaşi idee este subliniată şi de Thomas Jefferson în „Notes on the State of Virginia" [5, p.121].

În Franţa, Revoluţia burgheză declanşată la 14 iulie 1789 împotriva absolutismului monarhic, a permis transformarea teoriei separaţiei puterilor în documente politice menite să exprime într-o formă instituţionalizată programul revoluţionarilor. Art.16 al Declaraţiei Drepturilor Omului şi Cetăţeanului, adoptată de Adunarea Naţională la 26 august 1789, prevede că „o societate în care garantarea drepturilor nu este asigurată şi nici separaţia puterilor determinată nu are constituţie" [9, p.23].

Referinţe bibliografice:

I. Referinţe bibliografice în limba română:

1. Berceanu B. Principiul separaţiei puterilor în opera lui Montesquieu. În: Studii de drept românesc, 1990. Nr.1.
2. Constantinesco L-J. Tratat de drept comparat, vol.I. Întroducere în dreptul comparat. Bucureşti: Editura All, 1997.
3. Georgio del Vecchio, Lecţii de filosofie juridică, Bucureşti : Editura Europa nova, 1993.
4. Mihai Gheorghe., Motica R. Fundamentele dreptului. Teoria şi filozofia dreptului. Bucureşti, 1997.
5. Ionescu C. Principiile fundamentale ale democraţiei constituţionale. Bucureşti: Editura Lumina Lex, 1997.
6. Kant I. Scrieri moral-politice. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1991.
7. Montesquieu. Despre spiritul legilor. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1964.
8. Muraru I. Drept constituţional şi instituţii politice.Vol.I, Bucureşti: Editura Actami, 1995.
9. Negru B. Coraportul autorităţilor publice. În: Administraţia publică. (Chişinău,) 1997, Nr.1.
10. Vrabie G. Drept constituţional şi instituţii politice. Iaşi: Editura Chemarea, 1999.

II. Referinţe bibliografice în limba rusă:

11. Азаркин Н. Монтескье. Москва: Издательство Юридическая литература, 1988.
12. Волгин В. Развитие общественной мысли во Франции в XVII веке. Москва: Издательство Наука 1977.
13. Гегель Г. Философия права. Москва: Издательство Мысль, 1990.
14. Денисов А. Общая система социалистической демократии. Москва: Издательство Юридическая литература, 1975.
15. Кейзеров Н. Власть и авторитет. Москва: Издательство Юридическая литература, 1973.
16. Монтескъе Ш. Избранные произведения. Москва: Издательство Госполитиздат, 1955.
17. Мишин В. Проблемы разделения властей в государстве в переходном периоде. – Кишинэу:Издательство Tipografia Centrală, 2003.
18. Мартынчик, Е. Теория разделения властей Ш.Л.Монтескье и современность. В: Revista de filosofie şi drept, 1993, Nr.3.
19. Тихомиров Ю. Власть, демократия, професионализм. В: Советское государство и право, 1968, Nr.1.